

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369546628>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

LOG Id: LOG_0136

LOG Titel: Caput Decimum Sextum. Ampacus angustifolia. Gendarussa Besaar. - XVI. Hoofstuk. De smalbladige Ampac-Boom

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

*Ampacus angustifolia. Gendarussa
Besaar.*

Minor seu angustifolia Ampacus cum præcedenti maxime convenit forma & modo crescendi, sed folia sunt plerumque minora, quinque nempe et sex pollices longa, binos & binos cum dimidio lata, ternata quoque, & cruciatim posita in longis flagellis, in hac vero specie non sunt lanuginosa, sed glabra, & ex nigro splendentia folia; longioribus rotundioribus & angustioribus petiolis insidentia, triaque semper uno ex ortu propullulant, ubi folia hæc sunt latiora & sibi invicem quasi adunata. Quæ contrita acidulum & aromaticum quasi spirant odorem, qualem & cortex fundit in quibusdam locis: Lagondi folia esse quis putaret, nisi essent nimis magna.

Trunci lignum satis grave est, si recens cædatur, adeoque siccum, ut nulla humiditas in illo observetur, aliquando ejus frusta sicca foco adhibentur, quæ aromaticum spirant odorem, si cortice obducta sint. Truncus itidem plerumque fruticosus est, excepto si per octo vel decem annos in hortis silvestribus conservetur, ubi frutex binis ternisve truncis excrevit in Abietis altitudinem & cruris crassitiem, cæterum in viis publicis, aliisque incultis filvis humilis est frutex & incurvus. Cortex glabrior & tenuior est quam præcedentis, ex nigro fulcus, fragilis, & a ligno facile separandus, sed fortiolem spirat odorem, proxime accedentem ad piscem *Cutanam*, quæ piscis coriacei species est, hircinum olens foetorem: In Uliassensibus non ita gravem habet odorem, immo si ficcus sit ac tostus, satis gratum diffundit odorem, ita ut ibi quoque conservetur & aliis misceatur suffimigiis, e contra Leytimorensis, quique circa Larique crescit, penetrantissimus ac purissimus est.

Ex hoc cortice nullum notabile exsudat gummi, sed hinc inde in fissuris aliquid resinosi hæret, immo aliquando granula colliguntur ex illis, flava instar sulphuris, & fragilia. Flores, racemi, ac semina sunt uti præcedentis, excepto quod majori copia in foliorum rachidibus observentur, brevibus copiosisque incidentia racemis istis in locis, ex quibus folia deciderunt. Floret Februario, ac semina obscure nigricantia & instar margaritarum splendentia diutius pericarpis inposita sunt atque inhaerent.

Nomen. Latine *Ampacus angustifolia*. Malaice & Balaice *Genda Russa Besaar*, hanc enim habent pro specie *Genda russa*, quum gravi odore cum ipsa conveniat: Amboinenses idem ipsi tribuunt nomen ac præcedenti æque in Hitoe, ac in Uliassensibus infulis. Ternatice dicitur *Giba*.

Locus. In iisdem invenitur locis, in quibus præcedens, optima autem occurrit in insula Oma.

Ufus. Quum hujus lignum sit solidius, gravius, diutiusque duret, ad tigilla adhibetur, licet raro ita rectum inveniat, ac solummodo in remotis montibus, ubi per multos annos quiete steterit, uti in Leytimora in montibus Oorimeffensibus, ubi elegantissimum ac rectissimum præbet lignum. Si vero terram tangit, facile putrescit, sed tectis optimum est & satis durable, præsertim in Amboinensium ædibus copioso fumo sæpe repletis.

Qui insulam Omat in habitant, adservant inferiorem corticis partem prope radicem decorticatam, illumque adhibent siccum ad suffimigia, quæ vulgo *Tonobubo* ipsis vocantur. Hic cortex cum illo *Pule*, in aqua contritus & oleribus inspersus vermes & crucas fugit. Cervi sese lubenter adfricant hujus arboris cortici.

Hujus species in litore videtur crescere, quæ similiter folia gerit ternata, communi petiolo insidentia, *Cacara* fere similia, sed angustiora & glabriora. Fructus ex longis dependent racemis instar *Piperis* arcte sibi juncti, sphaerici instar nodi Thoracis, corallii rubentis coloris, externe molli obducti carne, intus officulum durum gerentes instar officuli *Cerasi*. Arbor hæc crescit in litoribus sterilibus & saxosis, fructus gerit mense Julio.

In-

XVI. HOOFSTUK.

De smalbladige Ampac-Boom.

Het kleine of smalbladige Ampac, is aan gedaante en manier van wassen, 't voorgaande meest gelyk, behalven dat de bladeren doorgaans kleinder zyn, te weeten, vyf en zelden zes duimen lank, twee en twee en een half breed, ook drie by malkander op lange steelen, mede in 't kruis, rondom de lange garten, die aan deze zoorte niet wolachtig zyn, gelyk ook de bladeren, maar glad en swart-bruin, deze ryskens zyn langer, ronder, en ranker dan aan 't voorgaande, en staan altyd drie by malkander, en als aan malkander gezet. De gewreevene bladeren hebben een zuurachtigen, en schier speceryachtigen reuk, gelyk ook de schorffe op zommige plaatsen. Men zoudeze aanzien voor *Lagondi*, zoze niet te groot waren.

Het hout van den stam is redelyk savaar, als men 't vers kapt, en zo droog, dat men daar aan de minste vogtigheid niet ziet, zontyds vind men de drooge stukken, die men tot brandhout gebruikt, die een speceryachtigen reuk van haar geven, als 'er de schorffe nog aan is. Den stam blyft ook meest een struik, ten ware dat men hem acht a tien jaren in de Bosch-thuinen bewaarde, wanneer den struik met twee a drie stammen opschiet, tot de hoogte van een sparre, en de dikte van een dye, anderzints blyft by maar laag en krom. De schorffe is effender, en dunder dan 't voorige, swart-bruin, zeer bros, en van 't hout licht afvallende, doch sterker van reuk dan 't vorige, zeer na komende met den *Vis Cutana*, een zoorte van Leer-vis, die zeer bokachtig ruikt. In de Uliassers ruiktze zo sterk niet, ja gedroogt zynde, en gebrand, werdze redelyk aangenaam, zo dat zyze aldaar ook bewaaren, om onder ander reukwerk te mengen, daar en tegen die op *Leitimor*, en omtrent *Larique* ruikt bet aldersterkste en zuiverste.

Uit deze schorffe sweet geen merkelyken Gom, maar hier en daar in de scheuren hangt zo wat hersachtigs, en zontyds ook kleinder kruimties, geel als swavel, en bryzelig. De bloeizel, troffen, en zaad zyn als aan 't voorgaande, behalven datze in meerder meenigte aan de ryskens staan, in korte trosjes veele by malkander, in plaatsen daar de bladeren afgevallen zyn, en men zietze in February, en de glimmende swart-bruine Pareltjes blyven langer in de buiskens bangen.

Naam. In 't Latyn *Ampacus angustifolia*. Op Maleys en Balys *Genda Russa Besaar*, want zy bouden 't voor een zoorte van de *Genda russa*, alleenlyk om datze in sterken reuk der schorffe met 't zelve wat over een komt. De Amboineezen noemen het met den zelfsten naam als 't voorgaande, zo wel op Hitoe, als in de Uliassers, op Ternaats *Giba*.

Plaats. Men vind het op dezelfde plaatsen, als 't vorige, doch 't beste vind men op het Eiland Oma.

Gebruik. Dewyl dit hout wat digter, svaarder, en duurzamer is, zo werd het tot sparren gebruikt, hoewel men 't zelden zo regt kan vinden, en dat alleen in 't afgelene gebergte, daar 't lange jaren rust heeft, gelyk op *Leitimor* in 't gebergte van Oorimeffen, daar 't zeer schoon en regt wast. Als 't de aarde raakt, vergaat het zeer ligt, maar in het dakwerk is 't durabel, bezonderlyk in der Amboineezen huizen, daar veel rook is.

Die op 't Eiland Oma bewaren de onderste stukken van de schorffe, die naast de wortel afgeschilt zyn, en gebruiken die gedroogt onder haar reuk-werk, 't welk zy in 't gemeen *Tonohubo* noemen. Deze schorffe met die van *Pule* in 't water gewreeven, en op de Moeskruiden gestrooit, verdryven al 't gewormpte en rupzen. De Hert-beesten wryven zig georn tegens zynen bast.

Hier van schynt een zoort op strand te wasschen, waar aan de bladeren insgelyks drie en drie op een steel staan, bykans de *Cacara* gelyk, doch smadder, en gladder. De vruchten bangen aan lange troffen als peper, digt in malkander gedrongen, regt-rond, als een *Wambas-knoop*, koraal-rood, buiten met een week vleesch, binnen met een harde steen, als een kersesteen: 't Wast op magere en steenige stranden, de vruchten ziet men in July.

Het

Interim *Ampacus Litorea prima* dici potest, Amboinensibus nullo innotuit nomine nec usu.

In Leytimora altera ejus minor occurrit species, quæ in longis petiolis tria simul juncta folia quoque gerit, brevibus propriis infidentia pedunculis, quæ quinque pollices longa sunt, binos cum dimidio lata, medium vero sex, septem, & octo pollices longum est, Lanfii foliis simillimum, ficcum, & tenue, costæ transversales alternatim locantur.

Flores vero amplius infident racemis ex quatuor parvis & albicantibus petalis constantes, parum retroflexis, acidulum spirantes odorem, non autem ingratum, in horum centro quinque albicantia stamina locantur.

Quædam ex Amboinensibus mulieribus corticem supra memoratæ angustifoliæ speciei conterunt in tenuem pulvrem, qua faciem illiniunt, ut elegantem sibi conciliant colorem.

Tabula Sexagesima Secunda

Ramus exhibet *Ampaci angustifoliæ*, floribus ex ramo & petiolis ortum ducentibus.

OBSERVATIO.

Hæc mihi dicitur *Rhus* foliis ternatis oblongo-acutis, ex ramis & petiolis florifera. *Ampacus arbor* a *Valent. p. 213.* obiter describitur, ejusque ramus in *Tabula No. XLI.* exhibitur.

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

Flos Cuspidum. Bonga Tanjong, Fula Kauki.

Descripturo tales arbores, quæ ob gratos coluntur flores, primo mihi occurrit *Bonga Tanjong*, quæ a Malayensibus, qui optimam habent florum cognitionem, tanquam princeps arborum floriferarum habetur.

Arbor proxime accedit ad *Caryophyllum*, estque elegantissima, comâ regulari modo ordinata & densa, cujus rachides ac folia jucundum quoque præbent aspectum, magnitudinem & altitudinem habet vulgaris *Limonii*; Ejus truncus simplex est & erectus, sed non altus ac crassus, raro rotundus, plurimum angulosus, quasi ex variis constructus esset truncis, si nempe vetustus sit, mediocres enim vulgo rotundi sunt. Ejus cortex est crassus, durus, rugosus, & fissus, sique incidatur, paucum exstillat spissum lac. Folia sunt foliaria, irregularia, sed copiosa, *Citri* foliis quodammodo similia, vel paulo latiora, integra, quatuor pollices longa, binos lata, obtuso apice instructa, glabra, firma, & splendentia, multis transversalibus pertexta venulis, non tamen protuberantibus, nec adeo parallelis ac in *Caryophylli* foliis. Horum foliorum oræ ab inferiore parte quodammodo sinuosæ sunt, suntque ob scabritiem parum incurvæ.

Ex foliorum alis tria, quatuorve, sed plerumque bina progerminant capitula, ex rotundo acuminata instar capitulorum *Lini*, crocea, quum hæc sese aperiant, flosculos exhibent unguis magnitudine, ex simplicibus acuminatis petalis constructos, primo enim gerunt tria, quatuor & quinque parva petala, quæ ipsis pro operculo externo inserviunt, ipsis jungitur ordo alter decem vel duodecim parvorum, albicantium, & angustorum petalorum, magis acuminatorum, spicæque apicem referentium, quorum bina semper sunt juncta. Circa centrum tertius occurrit petalorum ordo extrorsum inflexorum, quum flos sit apertus, ac tandem in ipso centro minor, & quartus occurrit ordo petalorum minorum introrsum inclinantium, parvamque constituentium cavitatem, sub quibus capitulum seu germen locatur, quod in fructum excrefcit.

Omnia ista petala acuminata in centro connexa sunt, ac circa germen instar coronæ ponuntur, quæ ita simul etiam decidunt, rotundum relinquunt foramen, quod

Het mag by provisie bieten *Ampacus Litorea Prima*, by de Amboineezen heeft het nog geenen naam, of gebruik.

Op *Leytimor* vind men een kleinder geslagt, 't welk op lange steelen mede draagt drie bladeren by malkander, op korte steeltjes gevoegt, vyf duimen lank, twee en een halve breed, waar van 't middelste zes, zeven, en acht duimen lank is, de *Lanze-bladeren* zeer gelyk, droog, en dun, de davers-ribben staan verwisselt tegen malkander.

De bloemen staan aan wyde troffen, van vier kleine en witte blaadjes gemaakt, een weinig achterwaarts gebogen, wat zuur riekende, doch niet onliefslyk, binnen in verbergenze vyf witte draatjes.

Zommige Amboineeze vrouwen wryven de schorffe van 't bovenstaande *Angustifolia* tot een fynen bry, en besmeren haar aangezigt daar mede, om op haar manier blank te werden.

De twee-en-seftigste Plaat

Vertoont een Tak van de smalbladige *Ampac-Boom*, met zyn bloemen uit den Tak en steelen der bladen te voorfchyn komende.

AANMERKING.

Deze Boom wert van my genaamt *Rhus*, met drie langwerpige puntige bladen, uit de takken en steelen vrucht dragende. En wert *Ampac-Boom* van *Valent. p. 213.* genaamt, en op de *Plaat* onder *No. XLI.* verbeeldt.

XVII. HOOFSTUK.

De Tanjong-Boom, of Boom der spitze Bloemen.

Zullende nu die boomen beschryven, die men wegens haar lieflyke bloemen aanqueekt, zo komt voor eerst voor de *Bonga Tanjong*, by de *Maleyers* (dewelke de beste kennisse en oordeel hebben van bloemen) voor de *Princesse* van de *Boom-bloemen* gehouden.

De boom is naast de *Nagel-boom*, eene van de sierlykste met een welgeschikte en dikke kruin, zo van ryskens, als loof, fraai om aanzien, in de grootte en boogte van een gemeene *Lemoen-boom*, den stam is enkel, rond, niet boog, maar dik, zelden rond, maar boekig, en als uit verscheide stammen t'zamen gezet, te weten, alsze oud werd, want de middelbare zyn meest rond. De schorffe is dik, hard, ruig, en geborst, en als men daar in kapt, loopt 'er een weinig dikke melk uit. De bladeren staan enkel, en zonder order, doch veele aan de takkens, de *Citroen-bladeren* eenigzints gelykende, of wel zo breed, en met effene kanten, vier duimen lank, en twee breed, met een stompe spits, glad, styf, en glimmende, met veele fyne ribbetjes dwers doorreegen, nergens uitsteekende, zo evenwydig niet, als aan de *Nagel-bladeren*. De kanten van deze bladeren zyn van onderen een weinig gekromt, en staan wegens haar styvigheid wat bogtig.

Uit de schoot der blaadjes komen drie, vier, doch meest twee knoppes voort, uit den ronden toegespitst, gelyk de *Lynzaat-knoppen*, hoog-geel, deze haar openende, vertoonen kleine bloempjes, in de grootte van een *Nagel*, meest van enkele spitsjes gemaakt, want vooreerst hebbenze drie, vier, en vyf kleine blaadjes, die haar tot een dekzel van buiten dienen, naast die staat een andere ryg van tien a twaalf andere kleine, witte, en smalle blaadjes, meer de spits van een *Ayre* gelykende, en altyd twee aan malkander: Wat inwaarts ziet men nog een diergelyke kring, wiens blaadjes uitwaarts gebogen zyn, als de bloeme open staat, eindelyk in de midden staat nog een kleinder kring, van nog kleinder blaadjes gemaakt, die inwaarts stuiten, en een kleine holligheid maken, waar onder staat een klein knopje, daar de vrucht uit werd.

De spitzen zyn allegaer aan malkander vast op de bodem, en staan om 't voorschreeve knopje, als een kranzen, dies zy ook zo geheel afvallen, met een rond gat in de midden,